

Waarom nemen bosvogels af?

Kleine Bonte Specht.
Foto: René van Rossum

Dat is de intrigerende titel van een overzichtartikel van Rob Fuller in BTO-News van juli-augustus 2004. Het is gebaseerd op de in Groot-Brittannië sinds midden jaren zestig lopende Common Birds Census - de rechtstreekse voorloper van ons BMP - van de British Trust for Ornithology (BTO). Van broedvogels in agrarisch gebied, moerassen en heide is genoegzaam bekend dat het er in doorsnee niet goed mee is gesteld. Bosvogels staan veel minder in de schijnwerper. Dit zou wel eens ten onrechte kunnen zijn. Sommige Britse uitkomsten komen ons bekend voor, maar er zijn ook duidelijke verschillen.

Focus op bosvogels

De Britten nemen de term bos ruimer dan wij gewoonlijk doen, en verstaan er ook gebieden met struikgewas onder, zoals boom- en struikrijke duinen, heide of moerassen; daarom rekenen ze ook soorten als Boompieper en Braamsluiper tot de bosvogelcategorie. Bosvogels vormen een gemeleerd gezelschap: er vallen trek- en standvogels onder, habitatspecialisten en -generalisten, soorten die in open nesten of holen broeden, insecteneters die hun voedsel in gebladerte zoeken of juist op de bodem. Eenvoudige, voor alle soorten geldige verklaringen voor trends moeten dan ook niet worden verwacht. Vier oorzaken worden in het artikel van eminent belang geacht.

(a) Grootschalige milieuveranderingen

Klimatologische en landschappelijke veranderingen in Afrika bezuiden de Sahara kunnen ten grondslag liggen aan de terugval van verscheidene lange-afstandtrekkers zoals Fitis en Grauwe Vliegenvanger. Helaas ontberen we echter gedetailleerde kennis omtrent de winterverblijven van de verschillende soorten, terwijl dit zo belangrijk is (denk aan regionaal verschillende effecten op de winteroverleving).

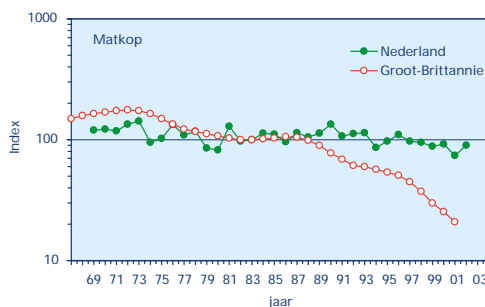
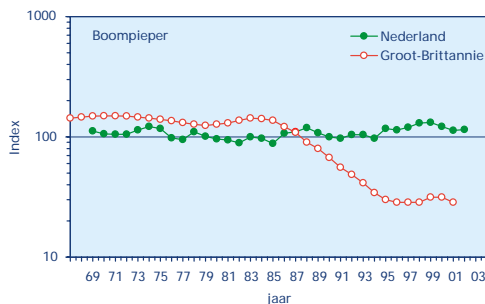
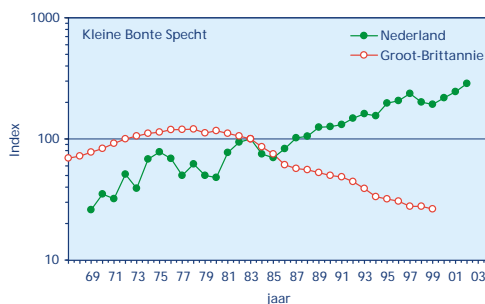
Klimaatveranderingen spelen ook in de broedgebieden een rol. Of vogels hun broedseizoen voldoende kunnen afstemmen op veranderingen in het optreden van bijv. rupsenpieken, hangt deels samen met het trekgedrag. Voor trekvogels met een intern gestuurd trekgedrag en gefixeerde aankomst kan dit problematisch zijn. Los daarvan is het aannemelijk dat het aanbod aan ongewervelden in bossen is gereduceerd door klimaatverandering, vervuiling en veranderd landgebruik in de omgeving, maar hierover is nauwelijks informatie voorhanden. De invloed van de afgenomen vitaliteit van bomen (in theorie vooral van belang bij de eik, als belangrijke foerageerplek van veel soorten) is voorslagnog onduidelijk (Vink en Pimpelmees, die veel in eik foerageren, vertonen nog geen afname).

(b) Grootschalige ontwikkelingen in landgebruik en beheer

Net als in Groot-Brittannië deden zich ook in het Nederlandse landschap ingrijpende veranderingen voor in de 20e eeuw. Ruim honderd jaar geleden bedroeg de oppervlakte bos in Nederland luttele procenten. Door aanplant (vooral naaldbos) en spontane bosontwikkeling bedraagt het areaal thans 10% en daarbij kunnen nog enkele procenten aan struikgewas en opslag in natuurgebieden worden opgeteld. Bosvogels hebben enorm geprofiteerd van deze areaaluitbreiding. Met het ouder worden van de bossen (deels door ander gebruik: einde hakhoutcultuur) en veranderingen in bosbeheer (meer ondergroei, loofbomen en dood hout) treden ook vandaag de dag veranderingen op in de samenstelling van de vogelstand. Bosuil, Boomklever, Kleine Bonte Specht, Kuifmees en Kruisbek zijn toegenomen, terwijl soorten van jong bos het minder goed doen, zoals Boompieper en Braamsluiper. Rob Fuller wijst er verder op dat toegenomen schaduwwerking veranderingen in de ondergroei veroorzaakt die nadelig kunnen uitpakken voor de voedselvoorziening van bijvoorbeeld Glanskop en Matkop. Intensivering van agrarisch gebruik van aangrenzende gronden zal eveneens van invloed zijn, zeker bij soorten die vaak in bosranden of buiten het bos voedsel zoeken (Zanglijster, Goudvink) en in het bijzonder buiten de broedtijd.

(c) Boskwaliteit

In Groot-Brittannië heeft de sterke toename van reeën en andere herten in de afgelopen twintig jaren geleid tot structuurveranderingen en afgenomen regeneratie in bossen. In Nederland kan in dit verband tevens worden op de introductie van bosbegrazing door vee. Zware begrazing leidt tot parkachtig open bos met kale boomstammen en weinig ondergroei, waar soorten als Heggenmus, Zanglijster, Fitis, Glanskop en Matkop weinig aan hebben. De aanwezigheid van dood of rottend hout is een apart punt. Kleine Bonte Specht, Matkop en

Figuur 1. Trend van Kleine Bonte Specht, Boompieper en Matkop in bossen van Groot-Brittannië (BTO) en Nederland (SOVON, Oude Tidsreeksenproject). Index is in 1984 op 100 gesteld.

Tabel 1. Bosvogels die tenminste 30% in aantal zijn afgenomen in Groot-Brittannië (R. Fuller, BTO-News nr. 253, augustus 2004) en de ontwikkeling van deze soorten in Nederlandse bossen (ontleend aan BMP en Oude Tijdreeksen, zie Atlas van de Nederlandse Broedvogels, 2002).

	Afname % Groot-Brittannië 1966-1999	Ontwikkeling % Nederland 1970-2000*
Goudvink	-38	0
Zanglijster	-48	-20
Fitis	-54	-10
Heggenmus	-58	0
Houtsnip	-62	0
Glanskop	-69	+800
Matkop	-74	-40
Boompieper	-75	0
Kleine Barmsijs	-77	-90
Braamsluiper	-79	-40
Kleine Bonte Specht	-81	+800
Grauwe Vliegenvanger	-84	-50

* Kleine Barmsijs en Grauwe Vliegenvanger 1984-2000

Kuifmees benutten dit als voedselbron of nestplaats. De hoeveelheid dood en rottend hout is niet afgenomen, wel misschien de specifieke samenstelling ervan.

(d) Interacties met andere soorten

Predatie vormt de belangrijkste oorzaak voor het mislukken van broedsels en kan soms leiden tot afnemende broedpopulaties. De zich in Groot-Brittannië uitbreidende Grijs Eekhoorn (ingevoerd uit Noord-Amerika), een geduchte nestpredator, speelt in Nederland geen rol. De toename van sommige kraaiachtigen (vooral buiten bossen) kan gevolgen hebben gehad voor soorten van bosranden. In hoeverre ook concurrentie tussen soorten meespeelt, is onzeker. Door overlap in voedsel- of nestplaatskeuze zou de toename van de ene bosvogel verdringing van de ander kunnen betekenen. Het is in dit verband verleidelijk te denken aan Matkop (afname) versus Pimpelmees en Koolmees (toename). Pas gemaakte nestholten van Schotse Matkoppen bleken te worden ingepikt door Pimpelmezen.

Vergelijking met BMP

Dat de aantalsontwikkeling van een broedvogelsoort niet overall parallel hoeft te lopen, is genoegzaam bekend. Dit is zelfs binnen het kleine Nederland het geval en komt ook naar voren bij vergelijking met Groot-Brittannië. De verschillen tussen beide landen zijn echter vaak bijzonder groot, soms zelfs tegengesteld. Verschillen in landschap-

pelijke samenstelling en ontwikkeling zullen daarbij meespelen, net als verschillen tussen vogelpopulaties wat betreft overwinteringsgebied of trekstrategie.

De Britse resultaten pakken in het algemeen negatiever uit dan de Nederlandse. De helft van de sterk in aantal teruglopende soorten doet het in eigen land eveneens niet goed, maar dan gewoonlijk minder dramatisch (tabel 1). Voorbeelden zijn Zanglijster, Fitis, Matkop, Braamsluiper en Grauwe Vliegenvanger. Alleen de Kleine Barmsijs doet het bij ons (nog) slechter dan in het Verenigd Koninkrijk. Goudvink, Heggenmus, Houtsnip en Boompieper zijn in Nederland stabiel of fluctuerend terwijl zij de Britten fors afnemen. Bij de Glanskop en Kleine Bonte Specht is ontegenzeggelijk sprake van een tegenovergestelde ontwikkeling. Beide soorten bewonen oudere loofbossen (ook wel bosjes in agrarisch gebied) met enig dood hout. In ons land gaat het vaak om voormalig hakhout dat de afgelopen decennia kon uitgroeien, terwijl de recente bosaangroei in Groot-Brittannië voornamelijk naaldbos betreft. Misschien schuilt hierin wel een verklaring voor de verschillen tussen beide landen, en loopt de ontwikkeling in de Nederlandse loofbossen 'achter' bij die in Groot-Brittannië. In dit verband is het pikant dat de Kleine Bonte Specht ook lokaal in Nederland afneemt, zoals in de reeds lang bezette kleine loofbossen van Zuid-Limburg. Ook bij nog niet genoemde bosvogelsoorten bestaan er overeenkomsten en verschillen.

Wordt lid: ledenraadslid!

Zoals bekend is de Ledenraad het belangrijkste beslissingsorgaan van de vereniging SOVON. Hierin zitten vertegenwoordigers van jullie, de leden, in welke uithoek van ons land je ook zit. Namens jullie bepalen de ledenraadsleden de koers van SOVON. Nu dreigen er gaten te vallen in de vertegenwoordiging van met name Friesland en het Waddengebied. Dat kan en mag niet. Dus, steek de koppen bij elkaar en vaardig iemand af naar dit centrum van de macht.

Kortom: stel je kandidaat!

Neem contact op met
Carolyn.vermanen@sovon.nl

Grote Bonte Specht, Pimpelmees, Koolmees, Boomlever en Vink nemen in beide landen toe, terwijl Spreeuw en Grote Lijster afnemen. Verschillen zijn er bij Houtduif (toename in Groot-Brittannië, afname in Nederland), Bekraagde Roodstaart en Tuinfluiter (recente toename in Groot-Brittannië, recente afname in Nederland).

Slot

De intrigerende verschillen in ontwikkeling van bosvogels in Groot-Brittannië en Nederland schreeuwen om nader onderzoek. Dat het door de Britten geschetste beeld negatiever is dan dat voor de Nederlandse bossen, mag geen reden tot zelfgenoegzaamheid zijn. De voor Groot-Brittannië genoemde factoren zijn immers (deels) ook in eigen land werkzaam, en ook bij ons zijn er bosvogels die fors in aantal teruglopen. Verder heeft het korte verleden van het BMP bewezen dat een omslag zich plotseling kan voltrekken. Veel onopgeloste raadsels dus, die aanhoudende monitoring in bossen, liefst in combinatie met diepgaand onderzoek, noodzakelijk maken.

Het BMP is onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring, dat financieel mogelijk wordt gemaakt door LNV en wordt uitgevoerd in samenwerking met het CBS.

Arend van Dijk